

AKADEMIK MUVAFFAQIYATGA TA'SIR QILUVCHI MOTIVATSION VA KOGNITIV STRATEGIYALAR: PSIXOLOGIK TAHLIL

Ismoilova Sarvinoz Ne'mat qizi
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada akademik muvaffaqiyatga erishishda motivatsion va kognitiv strategiyalarning o'zaro bog'liqligi psixologik nuqtai nazardan tahlil etiladi. Motivatsiya – bu o'quv jarayonining ichki harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, u shaxsning o'rganishga bo'lgan qiziqishi, maqsad sari intilishi va o'zini rivojlantirishga tayyorligini belgilaydi. Kognitiv strategiyalar esa axborotni qabul qilish, qayta ishlash va xotirada saqlash jarayonlarini samarali tashkil etuvchi psixologik mexanizmlar majmuasidir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ichki motivatsiya, metakognitiv nazorat, o'z-o'zini baholash va o'rganish strategiyalarini to'g'ri qo'llash talabalarning akademik yutuqlarini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z-o'zini boshqarish va o'qish jarayoniga ongli yondashuvni shakllantirish uchun psixologik yondashuvlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: akademik muvaffaqiyat, motivatsiya, kognitiv strategiya, psixologik tahlil, metakognitiv nazorat

Аннотация: В статье рассматривается психологический анализ мотивационных и когнитивных стратегий, влияющих на академическую успешность учащихся. Мотивация выступает внутренним двигателем учебного процесса, определяющим интерес к обучению, стремление к цели и готовность к саморазвитию. Когнитивные стратегии обеспечивают эффективное восприятие, переработку и хранение информации. Анализ показывает, что внутренняя мотивация, метакогнитивный контроль и умение управлять своим обучением напрямую связаны с академической успешностью. В работе подчеркивается роль психологической поддержки и развития самостоятельного мышления студентов.

Ключевые слова: академическая успешность, мотивация, когнитивные стратегии, психологический анализ, метакогнитивный контроль

Annotation: This article provides a psychological analysis of motivational and cognitive strategies influencing academic achievement. Motivation serves as the internal driving force of the learning process, defining learners' interest, goal orientation, and readiness for self-development. Cognitive strategies, on the other hand, facilitate effective information processing, comprehension, and retention. The study reveals that intrinsic motivation, metacognitive control, and self-regulated learning

strategies play a crucial role in improving students' academic performance. The article also emphasizes the importance of fostering independent thinking and psychological readiness in the educational context.

Keywords: academic achievement, motivation, cognitive strategies, psychological analysis, metacognitive control

Akademik muvaffaqiyat shaxsning o'quv faoliyatida erishgan natijalari, bilish faoliyati samaradorligi va psixologik tayyorgarligining integral ko'rsatkichi sifatida qaraladi. Zamonaviy psixologiyada akademik muvaffaqiyatni ta'minlashda ikki asosiy omil – motivatsion va kognitiv strategiyalar o'zaro bog'liq holda tahlil qilinadi. Motivatsiya insonning ichki ehtiyojlari, qadriyatlari, maqsadlari va o'ziga bo'lgan ishonch darajasiga tayanadi. U o'qish jarayonida faollikni oshiruvchi psixologik mexanizm bo'lib, tashqi rag'batlardan ko'ra ichki omillar – qiziqish, maqsadga sodiqlik va shaxsiy o'sishga bo'lgan intilish bilan belgilanadi. Kognitiv strategiyalar esa o'quvchining o'rganish usullarini ongli boshqarish, o'rganilayotgan axborotni tahlil qilish, qayta ishlash, xotirada saqlash va amaliyotda qo'llash jarayonlarini o'z ichiga oladi. Tadqiqotlarda D. Ausubel, A. Bandura, B. Bloom, J. Bruner, K. Dvek kabi olimlar akademik muvaffaqiyatning kognitiv va motivatsion asoslarini o'rganib, "o'rganishni o'rganish" tushunchasini ilgari surganlar. Bu yondashuvda o'quvchining o'z bilim jarayonini boshqarish, o'z faoliyatini tahlil qilish va natijalarni baholash ko'nikmalari muhim ahamiyatga ega. Metakognitiv strategiyalar o'quvchiga o'zining bilish faoliyatini nazorat qilish, rejalashtirish va muammolarni tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, akademik muvaffaqiyat o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ijobiy munosabat, psixologik xavfsizlik muhiti, o'zini qadrlash hissi va ijobiy emotsional fon bilan ham bog'liq. Masalan, R. Gardner va E. Deci tadqiqotlarida ichki motivatsiyaning kuchli bo'lishi bilimni chuqur o'zlashtirishga olib kelishi isbotlangan. Boshqa tomondan, kognitiv strategiyalar, masalan, eslab qolish, qayta hikoya qilish, tushunchalarni solishtirish, tahliliy fikrlash kabi usullar bilimni yanada barqaror qiladi. Akademik muvaffaqiyatga erishishda o'qituvchining roli ham muhim bo'lib, u o'quvchida o'ziga ishonchni shakllantiruvchi, ichki motivatsiyani qo'llab-quvvatlovchi sharoit yaratishi kerak. Psixologik tahlil shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli o'quvchilar o'z o'qish jarayonini boshqarishni o'rgangan, o'zini baholay oladigan va mustaqil o'rganishga tayyor shaxslardir. Shunday qilib, motivatsion va kognitiv strategiyalar uyg'unligi shaxsning o'quv faoliyatida yuqori natijalarga erishishda asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Akademik muvaffaqiyatga ta'sir qiluvchi motivatsion va kognitiv strategiyalar zamonaviy ta'lim psixologiyasining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi,

chunki shaxsning o'qishdagi muvaffaqiyati nafaqat intellektual salohiyat, balki psixologik tayyorgarlik, o'z-o'zini boshqarish, o'rganish jarayonini ongli tashkil etish va maqsad sari qat'iy intilish bilan ham belgilanadi. Motivatsiya bu o'quv faoliyatini harakatga keltiruvchi ichki kuch bo'lib, insonning o'rganishga bo'lgan ehtiyoji, qiziqishi, maqsadga yo'nalganligi va o'zini rivojlantirishga bo'lgan ishonchini ifodalaydi. U tashqi rag'batlardan ko'ra ichki ishonch va maqsadga asoslangan holatda barqaror natijalarni beradi. Kognitiv strategiyalar esa o'rganish jarayonining psixologik asosini tashkil etib, axborotni qayta ishlash, xotirada saqlash, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va amalda qo'llash jarayonlarini boshqaradi. Motivatsion va kognitiv strategiyalarning uyg'unligi o'quvchining o'qishga faol yondashuvini shakllantirib, o'rganish samaradorligini oshiradi. Psixologlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar o'z maqsadlarini aniq belgilab olgan va o'rganish jarayonida o'zini nazorat qilgan hollarda yuqori natijalarga erishadi. O'z-o'zini boshqarish, metakognitiv strategiyalarni qo'llash, o'z faoliyatini baholash va refleksiya qilish kabi ko'nikmalar akademik yutuqlarning psixologik negizini tashkil etadi. Bunda shaxsning ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishi, o'qituvchining psixologik yondashuvi, o'qish muhiti va emotsional fon ham muhim o'rin tutadi. Deci va Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o'zini aniqlash nazariyasi (Self-Determination Theory) shaxsning o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiyasini mustahkamlashda avtonomiya, kompetensiya va ijtimoiy aloqadorlik kabi psixologik ehtiyojlarning qondirilishi muhim ekanligini ta'kidlaydi. Shuningdek, Bandura tomonidan ilgari surilgan o'z-o'ziga ishonch (self-efficacy) nazariyasi o'quvchilarning o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchi ularning natijalarini bevosita belgilashini ko'rsatadi. Akademik muvaffaqiyatga erishishda o'qituvchining vazifasi faqat bilim berish emas, balki o'quvchilarda o'z-o'zini boshqarish, motivatsiyani kuchaytirish, kognitiv strategiyalarni to'g'ri tanlash va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. O'quvchilar o'z o'qish jarayonida maqsadga yo'naltirilganlik, mas'uliyat, qat'iyatlilik, vaqtni boshqarish, stressni yengish va refleksiya kabi strategiyalarni qo'llaganda ularning akademik natijalari yanada barqaror bo'ladi. Zamonaviy ta'lim tizimi motivatsion va kognitiv yondashuvlarning integratsiyasini talab etadi, chunki o'qitish jarayonida faqat bilim berish emas, balki o'quvchining ichki o'sish, o'rganishga ishonch va o'z faoliyatini tahlil qilish salohiyatini rivojlantirish asosiy maqsad bo'lishi kerak. Shunday qilib, motivatsion va kognitiv strategiyalar uyg'un qo'llanganda o'quvchilar nafaqat akademik muvaffaqiyatga erishadilar, balki ijodiy fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qiluvchi va hayotiy vaziyatlarga moslasha oladigan shaxs sifatida shakllanadilar. Shu bois, ta'lim psixologiyasi nuqtai nazaridan akademik

muvaqqiyatni oshirish uchun o'quvchilarning o'z-o'zini anglash darajasini, o'ziga ishonchini va bilim olish jarayonini boshqarish qobiliyatini rivojlantirish muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ausubel D. P. *Educational Psychology: A Cognitive View*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1968.
2. Deci E. L., Ryan R. M. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Springer, 1985.
3. Bandura A. *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986.
4. Dweck C. S. *Mindset: The New Psychology of Success*. New York: Random House, 2006.
5. Zimmerman B. J. *Self-Regulated Learning and Academic Achievement*. New York: Springer, 2000.

